

Любов ШЕВЧЕНКО

доцент кафедри публічного та міжнародного права Київського національного університету імені Вадима Гетьмана

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ РЕЖИМІВ

Забезпечення прав і свобод громадян набуває особливого значення в період дії особливих правових режимів – при виникненні різних ситуацій надзвичайного характеру, коли нормальне функціонування суспільства і держави внаслідок тих чи інших причин стає неможливим.

Слід сказати, що права і свободи громадян захищаються, гарантуються Конституцією і не можуть бути скасовані, проте під час надзвичайних обставин можуть обмежуватись. Однак такі дії припустимі тільки у тих випадках, які передбачені Конституцією і відповідають нормам міжнародного права. Повною мірою це поширюється на обмеження прав і свобод громадян в умовах надзвичайної ситуації чи надзвичайного стану. Так, надзвичайна ситуація – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричиненим катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності. Режим надзвичайної ситуації регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» від 9 січня 2014 р. №1. Отже, до причин таких дій відносять катастрофу, аварію, пожежу, стихійне лихо, пандемію та інші небезпечні дії, які загрожують життю або здоров'ю населення.

Згідно з Кодексом цивільного захисту України, громадяни мають такі права під час дії режиму надзвичайної ситуації: отримання інформації про надзвичайну ситуацію або небезпечні події; забезпечення засобами колективного та індивідуального захисту та їх використання; звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту від надзвичайних ситуацій; участь у роботах із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у складі добровільних формувань цивільного захисту; отримання заробітної плати за роботу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації у разі залучення до таких робіт згідно з трудовими договорами; соціальний захист та відшкодування відповідно до законодавства шкоди, заподіяної їхньому життю, здоров'ю та майну внаслідок надзвичайних ситуацій або проведення робіт із запобігання та ліквідації наслідків; медичну допомогу, соціально-психологічну підтримку та медико-психологічну реабілітацію у разі отримання фізичних і психологічних травм [2]. Надзвичайна ситуація може бути техногенною, соціальною, воєнною або природною. Через шкоду і ресурси необхідні для ліквідації надзвичайної ситуації, такі дії бувають державними, регіональними місцевими чи об'єктовими.

Однак, надзвичайну ситуацію слід відмежовувати від режиму надзвичайного стану під яким відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» слід розуміти особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до законодавства повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Тобто, коли йдеться про поняття надзвичайної ситуації, завдання полягає у визначенні характеру такої ситуації з урахування її класифікації, а відповідно, розуміння надзвичайного стану полягає у правовій оцінці ситуації, у результаті якої вводиться спеціальний режим зі своїми правовими наслідками для всіх учасників, які опинились або які будуть залучатись до цього процесу для врегулювання такої ситуації. Оголошення надзвичайної ситуації означає, що вона уже виникла і її ліквідовують. А надзвичайний стан є особливим правовим режимом. Він передбачає додаткові повноваження для органів влади і низку обмежень конституційних прав людей.

Слід сказати, що з юридичної точки зору, надзвичайний стан є правовим інститутом зі специфічним змістом і структурою. Він вводиться з метою усунення загрози та якнайшвидшої ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства.

Обмеження, які можуть вводитись, їх мета, порядок і умови проведення визначаються Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану». Так, на період надзвичайного стану можуть запроваджуватися такі заходи: встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; обмеження руху транспортних засобів та їх огляд; посилення охорони громадського порядку та важливих об'єктів національної економіки та об'єктів критичної інфраструктури; заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом; заборона страйків; примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб.

Такі жорсткі, але обов'язкові дії можуть бути введені лише при наявності реальної загрози безпеці громадян, конституційному ладу, усунення якої неможливо іншими способами. Перелік цих обмежень є вичерпний і не допускається введення надзвичайного режиму за наявності інших умов.

У юридичній літературі виділяють ознаки обмежень, що застосовуються в умовах надзвичайного стану будь-якої генези. Найважливішими особливостями досліджуваного об'єкта є те, що: обмеження становлять певні юридичні та фактичні наслідки у вигляді «незручних» умов для здійснення правових інтересів відповідних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), права і свободи яких обмежуються за одночасного задоволення «правових інтересів» суб'єкта владних повноважень, що запровадив такі обмеження, або інтересів третьої сторони, яка зацікавлена в запровадженні таких обмежень; обмеження завжди становлять зменшення «вільної» (тобто дозволеної нормами права) поведінки (дій). Наприклад, за умов надзвичайного стану можуть запроваджуватися певні міри, такі як особливий пропускний режим; обмеження свободи пересування; заборона масових зборів (мітингів, демонстрацій), установлення комендантської години; введення карантину і виконання обов'язкових протиепідемічних дій.

Також, обмеження, які вводяться через виникнення надзвичайних ситуацій, мають визнані нормами права аспекти щодо їх здійснення, у тому числі можна виокремити просторові, що впроваджуються на певній території, яка повинна бути визначена у відповідному акті (указі Президента, рішенні парламенту країни, уряду тощо), та тимчасові, які вводяться за умов надзвичайної ситуації, а також обов'язково повинні мати строк дії. Так, Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» чітко визначає строки дії обмежень, що запроваджуються [4, с. 126].

Отже, впровадження надзвичайного стану легалізує обмеження прав та свобод людини, проте ці обмеження варто розглядати в контексті «меншого зла», заподіяння якого свідомо санкціонується суспільством. Важливо дотримуватися балансу між правом однієї людини та правом всієї нації на здорове існування та безпечне середовище.

Таким чином, виходячи з викладеного вище, слід зробити висновок, що «надзвичайна ситуація» і «надзвичайний стан» – терміни однієї сфери, але за ознаковими характеристиками це різні поняття, які не повинні підміняти одне одного. Будь-які обмеження, що вводяться в країні при дії надзвичайних режимів засновуються на основних правилах викладених в Конституції, та завжди спрямовані на усунення катастроф та інших обставин, що можуть негативно впливати на життя громадян. Держава, у випадку загрози національній безпеці чи життю осіб на її території, повинна усіма способами та будь-якими зусиллями намагатися виходити з такого становища. А громадяни повинні завжди знати та пам'ятати свої права, особливо у надзвичайних умовах життя, які змінюються через ситуацію в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 34-35. Ст. 458.

3. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-п#Text> (дата звернення: 31.05.2023).

4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.

Сергій ОСТРОВСЬКИЙ

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактики та тактико-спеціальної підготовки Київського інституту Національної гвардії України

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІЛЬГ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Конституцією України встановлено, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. В той же час Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» встановлено єдину систему соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, гарантовано військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, зазначено, що військовослужбовці та члени їх сімей, які мають право на пільги, гарантії та компенсації, користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування. Якщо такі особи одночасно мають право на отримання однієї і тієї ж пільги, гарантії чи компенсації з кількох підстав, то їм надається за їх вибором пільга, гарантія чи компенсація тільки з однієї підстави, крім випадків, передбачених законами.

Аналіз вітчизняного досвіду показує, що на кожний напрям із забезпечення соціальних гарантій держави має свої види та форми реалізації, а саме:

по-перше, прийнятний рівень добробуту громадянина, який здійснює трудову діяльність, забезпечується за допомогою мінімального рівня заробітної плати, її індексації, помірних податків і невтручання у підприємницьку діяльність;

по-друге, пріоритетні потреби суспільства (здобуття загальної освіти, виховання дітей і підлітків, здійснення культурно-освітньої роботи, підготовка кадрів, організація охорони здоров'я і розвитку фізичної культури членів суспільства), задовольняються за коштів державного та місцевих бюджетів у формі безплатних послуг;

по-третє, громадяни у скрутних та непередбачуваних обставинах (підвищене навантаження на працездатних осіб у зв'язку з наявністю утриманців, незадовільним станом здоров'я, похилим віком, втратою роботи, кризовими явищами в економіці), підтримуються за допомогою пенсій, стипендій, грошових виплат та їх індексації, матеріальної допомоги, податкових пільг з платежів і послуг.

На сьогодні законодавець передбачає наступні гарантії для військовослужбовців: